

УДК 338.439.02

JEL Classification: Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007020>

О. В. СКИДАН, доктор економічних наук, професор
І. Л. ЛИТВИНЧУК, **О. М. НИКОЛЮК**,
доктори економічних наук, доценти
П. В. ПИВОВАР, кандидат економічних наук, доцент
О. В. ІВАНЮК, кандидат економічних наук
В.Є. ГРИНИШИН, здобувач

Формування і реалізація державної політики продовольчої безпеки України

Мета статті - розвинути теоретичні положення та розробити методичні і практичні рекомендації щодо формування нового комплексного багаторівневого механізму управління ключовими складовими проблеми національної продовольчої безпеки.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано: метод аналітичних узагальнень - для систематизації трактувань і поглядів на продовольчу безпеку, основних положень національної й міжнародної нормативно-правової бази; методи стратегічного планування - для окреслення напрямів політики формування продовольчої безпеки; графічний - для наочності презентації складових елементів механізму формування продовольчої безпеки.

Результати дослідження. Розглянуто сучасні тенденції у формуванні продовольчої безпеки й запропоновано на їх основі новітню доктрину продовольчої безпеки, положення якої ув'язують в єдиний механізм та уможливають забезпечення управління продовольчою безпекою з економічної, екологічної, організаційної, нормативної та соціальної позицій.

Елементи наукової новизни. Імплементация розробленого авторами механізму дозволить подолати наявні недоліки процесу публічного управління продовольчою безпекою, оскільки системно закладає ряд регуляторних механізмів впливу на процес формування продовольчої безпеки та передбачає створення новаторської системи організованого моніторингу за відповідним процесом із застосуванням сучасних технологій з метою підготовки актуальних рекомендацій та прийняття управлінських рішень.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використанні в процесі розробки національної доктрини продовольчої безпеки та Закону України «Про продовольчу безпеку». Табл.: 1. Рис.: 1. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: продовольча безпека; загрози продовольчій безпеці; політика; публічне управління; доктрина; інструменти продовольчої безпеки; механізм реалізації.

Скидан Олег Васильович - доктор економічних наук, професор, ректор Житомирського національного агроєкологічного університету (10002, м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: skydanolegv@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-4673-9620>

Литвинчук Ірина Леонідівна - доктор економічних наук, доцент, керівник навчально-наукового центру інтелектуальної власності, інноватики та управління проєктами, Житомирський національний агроєкологічний університет (10002, м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: iryua.lytvynchuk@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2527-7914>

Николіюк Ольга Миколаївна - доктор економічних наук, доцент, заступник керівника навчально-наукового центру інформаційних технологій, Житомирський національний агроєкологічний університет (10002, м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: nikolyukolya@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1705-3606>

Пивовар Петро Вікторович - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічних відносин та європейської інтеграції, Житомирський національний агроєкологічний університет (10002, м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: symon-pyvovar@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-7668-2552>

© О. В. Скидан, І. Л. Литвинчук,
О. М. Николіюк, П. В. Пивовар,
О. В. Іванюк, В. Є. Гринишин, 2020

Іванюк Ольга Володимирівна - кандидат економічних наук, заступник керівника навчально-наукового центру інтелектуальної власності, інноватики та управління проєктами, Житомирський національний агроекологічний університет (10002, м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: olha.ivanuk@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2089-0867>

Гринишин Вадим Євгенійович - здобувач кафедри інноваційного підприємництва та інвестиційної діяльності, Житомирський національний агроекологічний університет (10002, м. Житомир, Старий бульвар, 7)

E-mail: vadymgrynyshyn@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3719-377X>

Постановка проблеми. Збільшення чисельності населення, рівня використання природних ресурсів та відповідне зменшення їхніх запасів створює суттєві ризики для продовольчої безпеки як людини, так і країни. Неможливість зменшення потреб суспільства в харчових продуктах та постійне зростання попиту на них зі збільшенням числа споживачів викликає зростання інтересу до питань формування продовольчої безпеки. Актуальними загрозами національним інтересам та національній безпеці України у сфері забезпечення продовольчого суверенітету залишаються зростання невизначеності навколишнього середовища; недостатня послідовність політики та визначення пріоритетів серед концепцій, планів, програм і фінансування у сфері продовольчої безпеки; залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків; обмежений обсяг міжнародних та внутрішніх інвестицій в аграрний сектор і сільську інфраструктуру, особливо в інтересах дрібних виробників продовольства; занепад галузі тваринництва, зокрема скотарства, катастрофічне зменшення обсягу виробництва відповідної продукції тваринного походження і поголів'я сільськогосподарських тварин. Вагома частка ризиків спричинена погіршенням екологічної ситуації, деградацією екосистем і виснаженням природних ресурсів.

Низький рівень контролю за виробництвом та ввезенням в Україну екологічно небезпечних харчових продуктів, сільськогосподарської сировини, технологій, речовин, матеріалів і генетично модифікованих організмів, що використовуються у виробництві харчових продуктів, додатково підвищує загрози погіршення не лише стану продовольчої безпеки, а й здоров'я та рівня життя громадян, що, у свою чергу, викликає соціально-культурні проблеми, пов'язані із захистом інтересів груп споживачів продовольства (посилення ізоляції та вразливості через негативні стереотипи, зумовлені наслідками захворювань, перенесених харчовими продуктами, переконаннями щодо

харчового раціону та іншими особистими факторами).

Уже «традиційні» загрози, викликані невизначеністю навколишнього середовища, проблемами в державному регулюванні, обмеженістю інвестиційних ресурсів, низькою технічною і технологічною забезпеченістю процесу виробництва харчових продуктів, на сучасному етапі мультиплікуються, поєднуючись із ризиками, пов'язаними з транскордонними процесами, зростанням ймовірності виникнення епідеміологічних ситуацій, джерелом яких можуть стати мікроорганізми, що переносяться рослинними чи тваринними організмами. Саме тому окремо необхідно виділяти ризики, пов'язані з поставками з-за кордону насінневого матеріалу, генетичних матеріалів, сировини та ін.

Подолання існуючих та нових загроз, раціональніше використання світових харчових і аграрних ресурсів можливо лише за умови створення системи забезпечення важелів і противаг у сфері управління продовольчою безпекою на різних рівнях менеджменту. При цьому зміщення акценту з національного на локальний рівень слід розглядати залежно від територіальної, галузевої направленості, адже для кожного рівня характерні свої загрози та ризики. І якщо на світовому рівні ці загрози вирішуються в основному комплексом міжнародних умов, домовленостей, актів та дій відповідальних структур, то на національному й локальному це досягається за рахунок забезпечення відповідного стану економіки, сільського господарства й інших сфер, дотичних до формування продовольчої безпеки, забезпечення потреб та економічних інтересів суб'єктів господарювання та індивідів. Національним виробникам харчових продуктів і сировини для цих продуктів доводиться конкурувати на ринках, де присутні виробники, що працюють у сприятливіших кліматичних умовах та мають більший обсяг державної підтримки, кращу технологічну забезпеченість і т.д. Саме тому необхідно в першу чергу сфор-

мувати баланс внутрішнього продовольчого забезпечення. Це можливо тільки за умови наявності сучасної, відповідної умовам і викликам сьогодення доктрини продовольчої безпеки та забезпечення дієвості механізму публічного управління процесом її реалізації.

Водночас чинні в Україні нормативно-правові акти у сфері продовольчої безпеки наразі повною мірою не відповідають поставленим завданням та викликам сталого розвитку, є рамковими, містять декларативні положення, не позбавлені юридичних колізій, не мають конкретних механізмів реалізації, а тому не вирішують безпосередньо питання забезпечення продовольчої безпеки держави, встановлюючи лише певні програмні напрями й орієнтири. Слабкими позиціями вітчизняного законодавства з питань продовольчої безпеки залишаються надмірна теоретизованість, захоплення юристів кристалізацією категоріального апарату, непослідовність, фрагментарність нормативного закріплення вибору і застосування регуляторних важелів з усього арсеналу апробованих світовою практикою заходів, відсутність затверджених маркерів досягнення конкретних результатів, як і реальних санкцій за їх невиконання. Як наслідок, створені де-юре стартові умови та формально достатній обсяг правового забезпечення не дозволяють завершити формування повноцінної інноваційної моделі багаторівневої політики продовольчої безпеки. Це вимагає зміни доктрини продовольчої безпеки України, яка має не тільки визначати інституційно-правові та організаційно-економічні основи державної політики захисту і гарантування продовольчої безпеки України для забезпечення національних інтересів, а й сприяти балансу продовольчих ресурсів на світовому рівні. Саме потреба формування принципово нових засад забезпечення продовольчої безпеки як обов'язкової умови й необхідного чинника соціальної та економічної стабільності держави в сучасних умовах і зумовила актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пріоритетність стратегічних акцентів національної продовольчої безпеки значною мірою визначається ступенем захисту та наявністю інституційних гарантій розвитку продовольчого комплексу в господарському комплексі країни. Політика формування

продовольчої безпеки являє собою неперервний процес, задля досягнення якого постійно змінюються пріоритети розвитку та механізми забезпечення, що знаходять відображення у принципах і правилах, закладених в основу нормативно-правового регулювання продовольчої безпеки.

В Україні основні підвалини розуміння поняття продовольчої безпеки закладено в Основному Законі - Конституції, де держава визначається як соціальна. Соціальна держава - «це високорозвинена, правова, демократична держава, яка визначає людину найвищою соціальною цінністю, забезпечує її права та свободи, гідні умови існування, безпеку і добробут ...» [2]. Це держава, яка гарантує найбільш ефективний спосіб поєднання основ свободи і влади з метою забезпечення благополуччя особистості й добробуту суспільства, забезпечення соціальної справедливості та солідарності у розподілі результатів суспільної праці. Це твердження перекликається зі статтею 48 Конституції, де зазначено, що кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло. Тобто забезпечення благополуччя особистості і суспільства, в тому числі й через достатнє харчування закладено в основи законодавства України [2].

Варто зазначити, що в період з 1991-го до 2000 р. під забезпеченням продовольчої безпеки в основних стратегічних документах розумілася можливість самостійного забезпечення країни необхідною сільськогосподарською продукцією. Відповідно і пріоритетним напрямом формування продовольчої безпеки був розвиток сільськогосподарського виробництва [4].

Нормативно-правове закріплення дефініції «продовольча безпека» з відповідним подальшим визначенням напрямів реалізації відбулося в Законі України «Про державну цільову підтримку сільського господарства України» від 2004 р., у ст. 2 якого продовольча безпека визначається як захищеність життєвих інтересів людини, що виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу людини до харчових продуктів з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності [3]. Тобто основний акцент був спрямований на економічну доступність продовольства, без урахування показників якості, поживності, соціальної та фізичної його доступності.

Уже в Законі України «Про основи національної безпеки України» продовольча безпека визначена як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої держава гарантує фізичну і економічну доступність та якість життєво важливих продуктів харчування населенню згідно з науково обґрунтованими наборами продуктів харчування, підтримує стабільність продовольчого забезпечення населення та забезпечує продовольчу незалежність [5].

Попри комплексність категорії, у ст. 7 Закону зазначається, що в країні критичний стан з продовольчим забезпеченням населення, основними причинами якого є не тільки економічна ситуація, а й зростання екологічно необґрунтованого використання генетично змінених рослин, організмів, речовин та похідних продуктів; посилення впливу шкідливих генетичних ефектів у популяціях живих організмів, зокрема генетично змінених організмів, та біотехнологій тощо. Проте якщо основні загрози продовольчій безпеці в Законі окреслені, то в напрямках державної політики з питань національної безпеки (ст. 9) цій складовій приділено лише одне речення: «забезпечення продовольчої безпеки».

Проект закону «Про продовольчу безпеку України», який окреслював основні засади, принципи та напрями державної політики, спрямованої на формування продовольчої безпеки, був прийнятий Верховною Радою України 22.12.2011 р., але повернутий Президентом на доопрацювання [6]. Основними причинами стали заявлений декларативний характер, відсутність механізму реалізації деяких основних принципів та завдань, незрозумілість окремих індикаторів продовольчої безпеки. Саме в пропозиціях Президента до зазначеного Закону заявлено, що «формування продовольчої безпеки має бути визначено з урахуванням визначення терміна «продовольча безпека» як процесу, пов'язаного з діяльністю суб'єктів продовольчої безпеки» [7].

Зміна підходів до трактування продовольчої безпеки визначає і зміну формування політики в цій сфері, під час розробки якої слід брати до уваги основні міжнародні стандарти й нормативні документи розвинених країн та їх об'єднань у сфері продовольчої безпеки, такі як: The European Food Safety Authority [1]; The Food Safety Modernization

Act [13]; The Food Safety Modernization Act (FSMA), USA [11]; Food Safety and Labeling Policy [10]; EFSA Consolidated Annual Activity Reports [9]; Food for Human Consumption, USA; The Safe Food for Canadians Regulations [12]; FAO/WHO Codex Alimentarius [8] та ін. Прийняття Європейського плану дій у сфері харчових продуктів і харчування на 2015-2020 рр. стало основою для прийняття і реалізації національних стратегій, напрямів політики та програм, з метою скорочення ризиків, пов'язаних із харчуванням [1].

Однак навіть суттєвий прогрес у встановленні міжнародної політики не вирішує питань забезпечення її ефективної реалізації. Адже у різних країнах умови формування продовольчої безпеки приймаються і реалізуються різними міністерствами, відомствами з урахуванням національної специфіки, що вказує на необхідність напрацювання Україною власного управлінського механізму.

Мета статті – розвинути теоретичні положення та розробити методичні і практичні рекомендації щодо формування нового комплексного багаторівневого механізму управління ключовими складовими проблеми національної продовольчої безпеки.

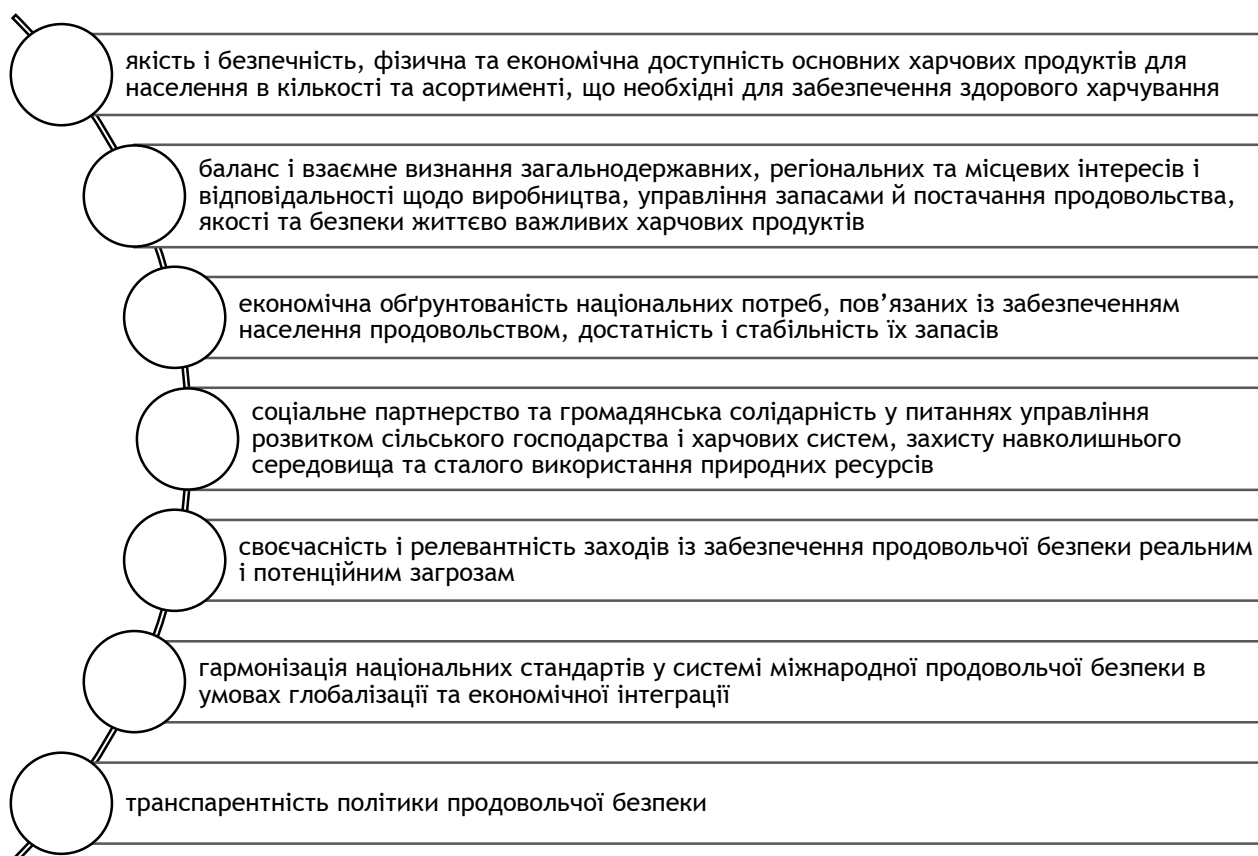
Методологія дослідження. У процесі дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи компаративістики і стратегічного управління. Зокрема, метод аналітичних узагальнень використовувався для систематизації трактувань і поглядів на продовольчу безпеку згідно з положеннями нормативно-правових актів. Процес збору й опрацювання даних охоплював національну і міжнародну нормативно-правові частини, предметний аналіз напрямів та засобів її забезпечення в розвинених країнах світу, передусім Європейського Союзу. Враховуючи вагомий обсяг регуляторної бази цих країн у сфері продовольчої безпеки, методологією аналізу передбачалося визначення основних напрямів дій у вирішенні проблематики, висвітлення переваг та недоліків, зіставлення основних загроз і ризиків, визначення основних стейкхолдерів процесу публічного управління продовольчою безпекою.

Для окреслення напрямів політики формування продовольчої безпеки застосовувалися методи стратегічного планування. Опрацювання рекомендацій здійснювалося з урахуванням пропозицій основних стейкхолдерів (представників Міністерства

розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства України; Міністерства енергетики та захисту навколишнього середовища України; Міністерства охорони здоров'я; Міністерства розвитку громад і територій, місцевих органів державної влади та самоврядування; державних сертифікаційних органів і органів контролю; виробників, експортерів та імпортерів аграрної продукції; експортного середовища закладів вищої освіти і науково-дослідних установ; асоціацій споживачів, громадських організацій тощо).

Виклад основних результатів дослідження. Опрацювання чинного законодав-

ства України, міжнародних зобов'язань та угод, аналіз і систематизація існуючих і потенційних ризиків та загроз продовольчій безпеці, аналіз відкритих джерел і зіставлення різних документів дозволило виділити основні напрями удосконалення механізму державного регулювання та формування державної політики продовольчої безпеки, які викладені нижче. Основними принципами, на яких має базуватися формування державної політики у сфері продовольчої безпеки, з позиції авторів наступні (рис.).

Основні принципи державної політики в сфері продовольчої безпеки

Джерело: Власні дослідження.

Виходячи з наведених принципів, основними напрямками державної політики продовольчої безпеки повинні стати такі:

(а) Дії в домені виробництва продовольства - політика підтримки безпечного виробництва продовольства, спрямована на нейтралізацію передачі хвороб від тварин і сільськогосподарських культур до людини:

- менеджмент якості та впровадження бенчмаркінгових практик управління в усіх галузях аграрного сектору;

- політика зменшення/протидії введенню біологічних, хімічних або радіологічних агентів у харчові продукти;

- політика забезпечення безпеки кормів для тварин, безпеки й ефективності лікарських засобів для тварин;

- екологічна політика;

- політика охорони праці та техніки безпеки.

(б) Дії в домені поставок продовольства - політика захисту продовольства, спрямована на пошук ефективних рішень для запобігання забрудненню харчових продуктів на

стадіях їх переробки, зберігання та поширення в харчовому ланцюзі:

- політика управління зберіганням харчових продуктів;
- логістична політика та політика управління транспортуванням продовольства;
- політика організації моніторингу та тестування безпеки харчових продуктів;
- політика інтеграції людських й інституційних можливостей для контролю безпеки харчових продуктів на національному та децентралізованому рівнях.

(в) Дії в домені торгівлі та ринків - політика розвитку ринку безпечних продуктів, спрямована на забезпечення доступу до здорового харчування:

- політика прогресивної формалізації ринків та інвестування в розвиток ринкової інфраструктури продовольства;
- внутрішня торговельна політика на ринках харчування;
- експортно-імпортна продовольча політика.

(г) Дії у споживчому домені - політика підвищення обізнаності споживачів щодо харчових продуктів, спрямована на інфор-

мування громадськості для забезпечення доступу до високоякісних дієт:

- політика забезпечення доступу до вибору здорової їжі шляхом гарантування достовірності й повноти інформації на етикетках харчових продуктів, харчових сертифікатах, рекламних релізах харчової бізнес-спільноти;
- політика розширення консультаційних послуг у сфері харчування, що надаються громадянам урядом, промисловістю, торговими асоціаціями, навчальними закладами тощо;
- комунікаційна політика та сприяння залученню громадян до асоціацій споживачів;
- освітня політика у сфері охорони здоров'я, дієтології, гігієни продуктів, епідеміології та ін.

Основу ефективного функціонування національного механізму формування продовольчої безпеки становить забезпечення узгодженої роботи п'яти взаємопов'язаних кластерів, які відповідають за організаційну, технічну, нормативну, фінансову, кадрову, інформаційну, комунікаційну, освітню, аналітичну та інші види підтримки (табл.).

Інструменти та механізми формування продовольчої безпеки

Кластер	Напрямок	Зміст	Інструменти
А	Інституційні питання та повноваження	Удосконалення архітектури системи управління продовольчою безпекою та організації відносин з відповідальними міжнародними організаціями	<ul style="list-style-type: none"> - перегляд та формалізація повноважень і обов'язків урядових відомств та органів, які займаються питаннями безпеки та контролю харчових продуктів у державі (збалансування інтересів та уникнення дублювань функцій); - забезпечення ефективної міжвідомчої координації та підзвітності інституційних структур для належного забезпечення державної політики продовольчої безпеки; - консолідація політик дотичних секторів і національних довгострокових програм розвитку; - забезпечення багатопрофільного представництва всіх стейкхолдерів у системі управління, зокрема посадових осіб профільних органів державної влади та місцевого самоврядування; експертів у галузі; представників агробізнесу, асоціацій споживачів та громадських організацій; - підвищення інституційної спроможності системи управління продовольчою безпекою виконувати міжнародні стандарти безпеки харчових продуктів та відповідати законним вимогам міжнародних торгових партнерів; - розвиток лідерства у дотичних до продовольчої безпеки та охорони здоров'я сферах діяльності, перетворення теми безпеки харчових продуктів на частину національного діалогу

Б	Нормотворчість та регуляторна політика	Розробка та лобювання законодавчого закріплення вимог гарантування продовольчого суверенітету держави згідно з методичними рекомендаціями міжнародних організацій	<ul style="list-style-type: none"> - розробка сучасного законодавства з безпеки харчових продуктів відповідно до міжнародного досвіду; - аналіз прогалин і невідповідностей та раціоналізація існуючого харчового законодавства, його гармонізація з міжнародними вимогами та регіональними угодами; - створення системи комплексного регуляторного контролю за безпекою харчових продуктів на всіх рівнях (верифікація іноземних постачальників, кредитована сертифікація виробників, модернізація інспекцій тощо); - створення правової та інституційної бази, механізмів і систем для розвитку виробництва й постачання органічної продукції; - заохочення до проведення віддалених, віртуальних та компонентних інспекційних заходів зарубіжних та вітчизняних виробників продовольства згідно з міжнародними аудиторськими стандартами; - удосконалення інструментів політики стимулів та санкцій (цільові субсидії для фермерських господарств, податки на харчові продукти з високим впливом на навколишнє середовище, імпорتنі мита та квоти, цінові стимули для безпечної їжі, програми продовольчої допомоги, узгодження грантів на збереження природних ресурсів, які в довгостроковій перспективі можуть допомогти поліпшити безпеку харчових продуктів тощо); - імплементація елементів публічності в регуляторні механізми управління продовольчою безпекою
В	Організаційно-технічна допомога і нарощування потенціалу	Удосконалення управлінської системи та організаційної підтримки	<ul style="list-style-type: none"> - сприяння та просування кращих управлінських практик у галузі; удосконалення інфраструктури системи управління продовольчою безпекою та підвищення її конкурентоспроможності; - консолідація усіх зацікавлених сторін і активізація міжгалузевих та міждисциплінарних зусиль експертів для поглиблення і поширення цифровізації в агропродовольчій сфері; - поширення нових бізнес-моделей та розвиток електронної комерції в продовольчих ланцюгах; - створення мобілізаційного фонду з метою розбудови системи управління та адміністрування продовольчої безпеки; - створення спеціалізованих електронних кредитних та інвестиційних платформ, включаючи «crowdfunding», «equity crowdfunding» та ін.; експлуатація методів фінансової кастомізації для індивідуалізації послуг на продовольчих ринках та ін.); - розвиток людських ресурсів, спрямованих на формування навичок для виконання основних функцій сектору та забезпечення відповідності між національними потребами в галузі безпеки харчових продуктів та кількістю персоналу, який навчається; - розробка сучасних інструментів навчання та створення ротацийних можливостей для фахівців у сільському господарстві, харчовій промисловості, сфері охорони здоров'я та дієтології, а також для службовців профільних структур

Г	Оцінка, вивчення впливу та стратегічне планування	Функції сприяння адекватному дослідженню, моніторингу й нагляду у продовольчих ланцюгах та формування механізмів підзвітності бізнесу й органів управління безпекою харчових продуктів перед громадянським суспільством	<ul style="list-style-type: none"> - формування порядку денного досліджень та стимулювання генерації, поширення цінних знань у сфері продовольчої безпеки, удосконалення методології та керівних принципів досліджень, включаючи способи повідомлення про результати; - створення механізму координації досліджень безпеки харчових продуктів; - заснування нових та модернізація існуючих лабораторій контролю харчових продуктів відповідно до чинних стандартів, їх акредитація та матеріально-технічне забезпечення сучасним обладнанням; - використання штучного інтелекту та інших технологій сканування зовнішньої інформації як інструменту для виявлення потенційних ризиків продовольчої безпеки; - перехід від описової до прогнозної аналітики для формування майбутніх політик, процедур та усвідомлення ризиків; - налагодження партнерських відносин з міжнародними академічними установами, спільні угоди, гранти та інші підходи; - визначення точок продовольчого процесу, які є критичними для безпеки харчових продуктів, і введення у цих точках процедур контролю та моніторингу згідно з міжнародною методологією управління ризиками НАССР; - організація ефективного моніторингу стану здоров'я громадян, вивчення епідеміологічної інформації (у т.ч. захворюваність, смертність, етіологію харчових захворювань; джерел забруднення харчових продуктів (бактеріальні, мікотоксини тощо); факторів ризику забруднення навколишнього середовища; дослідження наявності продуктів харчування в країні; - розробка систем забезпечення доступності безпечних харчових продуктів у періоди надзвичайних ситуацій, природних і техногенних катастроф (пандемія, біотероризм); - розробка механізмів оцінки ефективності та результативності політики продовольчої безпеки; - подолання етичних проблем та забезпечення врахування ролі культури безпеки харчових продуктів як центрального принципу в просуванні місії органів управління продовольчою безпекою
---	---	---	---

Д	Інформаційно-комунікаційна підтримка	Доступ стейкхолдерів до глобальних баз даних та науково-технічної інформації, що стосуються продовольчої безпеки, а також екстерналізації бізнес-інформації, що генерується у продовольчих ланцюгах	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток інформаційної інфраструктури ринків продовольства; - створення інтегрованої міжвідомчої системи інформаційних технологій безпеки харчових продуктів та комунікаційних платформ для діалогу із залученням зацікавлених сторін (виробники, оптови, роздрібні торговці, споживачі); - розвиток практик відстеження актуальної інформації, релевантної до питань контролю продовольчої безпеки, за допомогою соціальних медіа, Інтернет-публікацій тощо; - перехід до системи сканованих етикеток і пов'язаних додатків для надання інформації про продукцію та ланцюги постачання; - створення спеціальних мобільних додатків для оповіщення виробників та споживачів про загрози продовольчій безпеці; розвиток національних систем запобігання надзвичайним ситуаціям, пов'язаним з безпекою харчових продуктів та системи інформації і раннього оповіщення з проблем продовольства та сільського господарства; - розробка вітчизняного агрегатора онлайн-пошукових сервісів у сфері продовольства та охорони здоров'я (для індексації доступних пропозицій контенту в Україні); - забезпечення доступу та повноти інформації щодо порушень продовольчої безпеки та цивільних, адміністративних і/або кримінальних процедур, пов'язаних з ними; - досягнення інтеперабельності систем відстеження інформації, сприяння заохоченню бізнесу до добровільного використання технологій відстеження (дистанційне зондування Землі, ГІС-технології, телеметрія, мобільні додатки, технологія «блокчейн»); - сприяння інтенсифікації використання цифрових, «зелених», кліматично оптимізованих та інших сучасних технологій, а також технологій, заснованих на використанні штучного інтелекту; - створення цифрових освітніх сервісів, ноонсорсингових онлайн платформ досліджень і дорадництва щодо продовольчої безпеки; - розробка та проведення інформаційних кампаній з метою формування культури безпеки харчових продуктів.
---	--------------------------------------	---	---

Джерело: Власні дослідження.

Для посилення продовольчої безпеки країни важливе значення має не тільки удосконалення загального механізму управління кластерами, а й забезпечення оптимізації та ефективності складових кластера. І якщо інструментам кластерів А, Б, В приділяється достатньо уваги, то окремі інструменти кластерів Г, Д наразі в Україні практично не застосовуються. Особливо це стосується розробки й закріплення процедур і механізмів, що дозволяють формувати релевантні та реальні інформаційні бази для подальшого управління надзвичайними ситуаціями,

створення систем оповіщення про безпеку й ризики харчових продуктів, епідеміологічну ситуацію, пропаганду здорового способу життя. Уваги також потребують питання створення платформ, що дозволять об'єднувати дослідження і дослідників в аграрному та інших супутніх секторах, а також формувати ефективні комунікаційні зв'язки з усіма стейкхолдерами процесу забезпечення продовольчої безпеки.

Висновки. Основним недоліком реального процесу регулювання продовольчої безпеки держави в Україні наразі є ігнорування прин-

ципу системності та зосередження тільки на окремих аспектах цієї комплексної соціально-економічної проблеми.

Розробка нової доктрини продовольчої безпеки України повинна базуватися на забезпеченні високого рівня якості життя її громадян через сталий розвиток виробництва якісного та безпечного продовольства, динамічний розвиток усіх галузей аграрного сектору; збереження, відновлення та раціональне використання природних ресурсів (насамперед земельних і водних), збереження біорізноманіття та екосистем; розвиток і використання в аграрній сфері космічних, геоінформаційних, кліматично оптимізованих та інших сучасних технологій, а також технологій, заснованих на використанні штучного інтелекту.

Стратегічним завданням державного менеджменту виступає необхідність ув'язати в єдиний механізм розрізнені до цього часу складові процесу формування продовольчої безпеки, а саме політику держави у сфері розвитку сільського господарства, харчової промисловості, зовнішньої торгівлі продовольством, внутрішнього продовольчого ринку, забезпечення якості й безпеки продовольства, раціонального харчування населення тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Европейский план действий в области пищевых продуктов и питания на 2015-2020 гг. Publications WHO Regional Office for Europe UN City, Copenhagen, Denmark. URL : https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/294475/European-Food-Nutrition-Action-Plan-20152020-ru.pdf.
2. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL : https://ips.ligazakon.net/document/z960254k?an=&ed=2004_12_08&dtm (дата звернення 03.05.2020 р.).
3. Про державну цільову підтримку сільського господарства України : Закон України № 1877-IV від 24.06.2004 г. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення 05.05.2020 р.).
4. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року : Закон України № 1877-IV від 18.10.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-IV#Text> (дата звернення 10.05.2020 р.).
5. Про основи національної безпеки України : Закон України № 64-IV від 19.06.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (дата звернення 13.05.2020 р.).
6. Про продовольчу безпеку України : проєкт Закону України № 8370-І від 28.04.2011. URL : http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html (дата звернення 16.05.2020 р.).
7. Про продовольчу безпеку України : пропозиції Президента до Закону України №8370-І від 10.01.2012. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/bf6gi01o?an=3&ed=2012_01_10. (дата звернення 26.05.2020 р.).
8. Codex Alimentarius Food and Agriculture organization of the United Nations World Health organization, FAO/WHO, Rome. URL : https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=7xwq6KDpunwC&oi=fnd&pg=PR9&dq=FAO/WHO+Codex+Alimentarius&ots=pM9-pl83FB&sig=zQjho-jli93L7Hh1eLSYnZfnCk&redir_esc=y#v=onepage&q=FAO%2FWHO%20Codex%20Alimentarius&f=false.

Пропонована модель механізму продовольчої безпеки України уможливіє забезпечення управління продовольчою безпекою з економічної, екологічної, організаційної, нормативної та соціальної позицій, оскільки системно закладає ряд регуляторних механізмів впливу на процес формування продовольчої безпеки і передбачає створення новаторської системи організованого моніторингу за відповідним процесом із застосуванням сучасних геоінформаційних та інших технологій з метою підготовки актуальних рекомендацій та прийняття управлінських рішень.

Реалізація механізму продовольчої безпеки України повинна відбуватися на основі національного безпекового, економічного, інтелектуального потенціалу з використанням механізмів державно-приватного партнерства, а також із залученням міжнародної консультативної, фінансової, матеріально-технічної допомоги. Узгодженість роботи і партнерські моделі взаємодії органів публічної влади та основних стейкхолдерів громадянського суспільства дозволять консолідувати зусилля, що сприятиме формуванню продовольчої безпеки держави, запобіганню та більш ефективній нейтралізації негативних наслідків загроз продовольчої безпеки.

Reference

1. Europejskij plan dejstvij v oblasti pishhevih produktov i pitaniya na 2015-2020 gg. [European action plan for food and nutrition 2015-2020]. Publications WHO Regional Office for Europe UN City, Copenhagen, Denmark. Retrieved from: https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0004/294475/European-Food-Nutrition-Action-Plan-20152020-ru.pdf [In Russian].
2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy # 254k/96-VR vid 28.06.1996 [Constitution: Law of Ukraine No. 254k/96-VR from 28.06.1996]. Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/z960254k?an=&ed=2004_12_08&dtm [In Ukrainian].
3. Pro derzhavnu tsilovu pidtryмку sil'skogo gospodarstva: Zakon Ukrainy #1877-IV vid 24.06.2004 r. [About State Target Programs of Agriculture: Law of Ukraine No. 1877-IV from 24.06.2004]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> [In Ukrainian].
4. Pro osnovni zasady derzhavnoi agrarnoi polityky na period do 2015 r.: Zakon Ukrainy #1877-IV vid 18.10.2005 r. [About the basic principles of the state agrarian policy till 2015: Law of Ukraine No. 1877-IV from 18.10.2005]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2982-IV#Text> [In Ukrainian].
5. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky: Zakon Ukrainy #964-IV vid 19.06.2003 r. [About the national security: Law of Ukraine No. 964-IV from 19.06.2003]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> [In Ukrainian].
6. Pro prodovolchu bezpeky: Zakon Ukrainy #8370-I vid 28.04.2011 r. [About the food security: project of Law of Ukraine No. 8370-I from 28.04.2011]. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/L_doc2.nsf/link1/JF6GI01G.html [In Ukrainian].
7. Pro prodovolchu bezpeky: Propozycii Prezydenta #8370-I vid 10.01.2012 r. [About the food security: Proposals of the President No. 8370-I from 10.01.2012]. Retrieved from https://ips.ligazakon.net/document/view/bf6gi01o?an=3&ed=2012_01_10 [In Ukrainian].

9. Consolidated Annual Activity Report 2017. Report jointly prepared by EFSA. URL : https://www.efsa.europa.eu/sites/default/files/corporate_publications/files/ar2017.pdf.

10. Food Standards and Labeling Policy Book. Publications USDA, 2008. URL : https://www.fsis.usda.gov/wps/wcm/connect/7c48be3e-e516-4ccf-a2d5-b95a128f04ae/Labeling-Policy-Book.pdf?MOD=AJPERES_

11. Food safety Modernization Act. *Food Safety Magazine*, 2011. URL : <https://www.foodsafetymagazine.com/?id=4005&sub=sub2>.

12. Safe Food for Canadians Regulations. Publications CHFA, 2018. URL : <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2018-108/index.html>.

13. Strategy 2020. Trusted science for safe food. Report jointly prepared by EFSA. URL : https://www.efsa.europa.eu/sites/default/files/corporate_publications/files/strategy2020.pdf.

14. The Food Safety Modernization Act. Report jointly prepared by FSMA. URL : <https://www.fda.gov/food/food-safety-modernization-act-fsma/full-text-food-safety-modernization-act-fsma>.

8. FAO/WHO (1994). Codex Alimentarius Food and Agriculture organization of the United Nations World Health organization, Rome. Retrieved from: https://books.google.com.ua/books?hl=en&lr=&id=7xwq6KDpunwC&oi=fnd&pg=PR9&dq=FAO/WHO+Codex+Alimentarius&ots=pM9-pl83FB&sig=zQjho-jli93L7Hh1ellSYnZfnCk&redir_esc=y#v=onepage&q=FAO%2FWHO%20Codex%20Alimentarius&f=false [In English].

9. EFSA (2017). Consolidated Annual Activity Report 2017. Retrieved from: https://www.efsa.europa.eu/sites/default/files/corporate_publications/files/ar2017.pdf [In English].

10. USDA (2008). Food Standards and Labeling Policy Book. Retrieved from: <https://www.fsis.usda.gov/wps/wcm/connect/7c48be3e-e516-4ccf-a2d5-b95a128f04ae/Labeling-Policy-Book.pdf?MOD=AJPERES> [In English].

11. Food safety Modernization Act (2011). *Food Safety Magazine*. Retrieved from: <https://www.foodsafetymagazine.com/?id=4005&sub=sub2> [In English].

12. CHFA (2018). Safe Food for Canadians Regulations. Retrieved from: <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/regulations/SOR-2018-108/index.html> [In English].

13. EFSA (2020). Strategy 2020 Trusted science for safe food. Retrieved from: https://www.efsa.europa.eu/sites/default/files/corporate_publications/files/strategy2020.pdf [In English].

14. FSMA (2020). The Food Safety Modernization Act. Retrieved from: <https://www.fda.gov/food/food-safety-modernization-act-fsma/full-text-food-safety-modernization-act-fsma> [In English].

Skydan O. V., Lytvynchuk I. L., Nykolyuk O. M., Pyvovar P. V., Ivaniuk O. V., Hrynyshyn V. Ye. Formation and implementation of the state food security policy of Ukraine

The purpose of the article is to develop theoretical provisions and methodological and practical recommendations for the formation of a new mechanism for solving key problems of food security.

Research methods. During the study, the following methods were used: the method of analytical generalizations - to systematize interpretations and views on food security, the main provisions of the national and international regulatory framework; methods of strategic planning - to determine the directions of the policy for the formation of food security; graphic - for clarity of presentation of the constituent elements of the mechanism for the formation of food security.

Research results. The current trends in the formation of food security are considered and a new doctrine of food security is proposed on their basis, the provisions of which are linked into a single mechanism and ensure the management of food security from economic, environmental, organizational, regulatory and social positions.

Scientific novelty. The implementation of the mechanism developed by the authors will make it possible to overcome the existing shortcomings of the public food security management process, since it systematically lays down a number of regulatory mechanisms to influence the process of food security formation and provides for the creation of an innovative system of organized monitoring by an appropriate process using modern technologies in order to prepare relevant recommendations and make management decisions.

Practical significance. The research results can be used in the process of developing the national food security doctrine and the Law of Ukraine "On Food Security". Tabl.: 1. Figs.: 1. Refs.: 14.

Keywords: food security; food security threats; food security policy; public administration; doctrine; food security tools; implementation mechanism.

Skydan Oleh Vasylovych - doctor of economic sciences, professor, rector of the Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi Blvd, Zhytomyr, 10002)

E-mail: skydanolegv@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-4673-9620>

Lytvynchuk Iryna Leonidivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent), head of the educational and scientific center for intellectual property, innovation and project management, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi Blvd, Zhytomyr, 10002)

E-mail: iryna.lytvynchuk@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2527-7914>

Nykolyuk Olha Mykolaiivna - doctor of economic sciences, associate professor (docent), deputy head of the educational and scientific center of information technologies, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi Blvd, Zhytomyr, 10002)

E-mail: nykolyukolya@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1705-3606>

Pyvovar Petro Viktorovych - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of the department of international economic relations and European integration, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi Blvd, Zhytomyr, 10002)

E-mail: symon-pyvovar@ukr.net

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-7668-2552>

Ivaniuk Olha Volodymyrivna - candidate of economic sciences, deputy head of the educational and scientific center for intellectual property, innovation and project management, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi Blvd, Zhytomyr, 10002)

E-mail: olha.ivanuk@gmail.com

ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2089-0867>

Hrynyshyn Vadym Yevhenovych - external doctoral student of the department of innovative entrepreneurship and investment activities, Zhytomyr National Agroecological University (7, Staryi Blvd, Zhytomyr, 10002)
E-mail: vadymgrynyshyn@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3719-377X>

Скидан О. В., Литвинчук И. Л., Николюк О. Н., Пивовар П. В., Иванюк О. В., Гринишин В. Е. Формирование и реализация государственной политики продовольственной безопасности Украины

Цель статьи - осуществить развитие теоретических положений и разработать методические и практические рекомендации по формированию нового комплексного многоуровневого механизма управления ключевыми составляющими проблем национальной продовольственной безопасности.

Методика исследования. В процессе исследования использованы: метод аналитических обобщений - для систематизации трактовок и взглядов на продовольственную безопасность, основных положений национальной и международной нормативно-правовой базы; методы стратегического планирования - для определения направлений политики формирования продовольственной безопасности; графический - для наглядности презентации составляющих элементов механизма формирования продовольственной безопасности.

Результаты исследования. Рассмотрены современные тенденции в формировании продовольственной безопасности и предложена на их основе новейшая доктрина продовольственной безопасности, положения которой увязывают в единый механизм и делают возможным обеспечение управления продовольственной безопасностью с экономической, экологической, организационной, нормативной и социальной позиций.

Элементы научной новизны. Имплементация разработанного авторами механизма позволит преодолеть имеющиеся недостатки процесса публичного управления продовольственной безопасностью, поскольку системно закладывает ряд регуляторных механизмов влияния на процесс формирования продовольственной безопасности и предусматривает создание инновационной системы организованного мониторинга за соответствующим процессом с применением современных технологий с целью подготовки актуальных рекомендаций и принятия управленческих решений.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы в процессе разработки национальной доктрины продовольственной безопасности и Закона Украины «О продовольственной безопасности». Табл.: 1. Илл.: 1. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: продовольственная безопасность; угрозы продовольственной безопасности; политика; публичное управление; доктрина; инструменты продовольственной безопасности; механизм реализации.

Скидан Олег Васильевич - доктор экономических наук, профессор, ректор Житомирского национального агроэкологического университета (10002, г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: skydanolegv@ukr.net
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-4673-9620>

Литвинчук Ирина Леонидовна - доктор экономических наук, доцент, руководитель учебно-научного центра интеллектуальной собственности, инноватики и управления проектами, Житомирский национальный агроэкологический университет (10002, г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: iryana.lytvynchuk@ukr.net
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2527-7914>

Николюк Ольга Николаевна - доктор экономических наук, доцент, заместитель руководителя учебно-научного центра информационных технологий, Житомирский национальный агроэкологический университет (10002, г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: nikolyukolya@gmail.com
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0002-1705-3606>

Пивовар Пётр Викторович - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономических отношений и европейской интеграции, Житомирский национальный агроэкологический университет (10002, г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: symon-pyvovar@ukr.net
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0001-7668-2552>

Иванюк Ольга Владимировна - кандидат экономических наук, заместитель руководителя учебно-научного центра интеллектуальной собственности, инноватики и управления проектами, Житомирский национальный агроэкологический университет (10002, г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: olha.ivanuk@gmail.com
ORCID iD <http://orcid.org/0000-0003-2089-0867>

Гринишин Вадим Евгениевич - соискатель кафедры инновационного предпринимательства и инвестиционной деятельности, Житомирский национальный агроэкологический университет (10002, г. Житомир, Старый бульвар, 7)
E-mail: vadymgrynyshyn@gmail.com
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3719-377X>

Стаття надійшла до редакції 14.07.2020 р.

Фахове рецензування: 19.07.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Скидан О. В., Литвинчук І. Л., Николюк О. М., Пивовар П. В., Иванюк О. В., Гринишин В. Є. Формування і реалізація державної політики продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020. № 7. С. 20 – 32. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007020>

*

УДК 338.28:339.13:634.42

JEL Classification: Q02; Q13; Q21

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007032>

I. А. САЛО, доктор економічних наук,
старший науковий співробітник

Поточний стан та прогноз кон'юнктури ринку яблук в Україні

Мета статті - розглянути поточний стан та спрогнозувати кон'юнктуру вітчизняного ринку яблук, враховуючи сезонність їх продажу всіма категоріями господарств.

Методика дослідження. У дослідженнях використано методи: аналізу і синтезу, аналітичних узагальнень, графічний - при аналізі виробництва та реалізації яблук різними товаровиробниками, зовнішньої торгівлі; балансовий - при визначенні ринкової рівноваги попиту і пропозиції, їх зміни та взаємовпливу, експортних та імпорتنих поставок плодів; статистичний, екстраполяції, конструктивно-розрахунковий, математичного моделювання, декомпозиції часового ряду - при прогнозуванні кон'юнктури та обсягів реалізації з урахуванням сезонності на вітчизняному ринку яблук.

Результати дослідження. Визначено основні тенденції та особливості функціонування, виконано прогноз розвитку вітчизняного ринку яблук, встановлено структурні зміни їх експортно-імпорتنих поставок. На основі сформованого балансу яблук визначено рівень споживчого забезпечення та витрат населення. Розглянуто параметри прогнозування обсягів реалізації цих плодів усіма категоріями господарств. Побудовано економічну модель прогнозування з урахуванням сезонного характеру на ринку.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку методичні підходи щодо прогнозування кон'юнктури ринку яблук з урахуванням сезонної компоненти, зокрема встановлено оптимальні періоди для прогнозування, зумовлені специфікою галузі садівництва, що дає можливість підвищити якість і точність прогнозу.

Практична значущість. Зважаючи на те, що окремі наукові аспекти стосовно прогнозування ринкової кон'юнктури плодючої продукції дискусійні, прогноз продажу яблук з урахуванням сезонної компоненти являє собою важливий елемент стратегічного довгострокового планування розвитку галузі садівництва у складі національного господарства. Табл.: 2. Рис.: 2. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: ринок; кон'юнктура; яблука; виробництво; споживання; сезонність; прогнозування.

Сало Інна Анатоліївна - доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: inna_salo@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6413-1550>

© **Постановка проблеми.** Метою прогнозування економічних параметрів продовольчого ринку визначено передусім сприяння ефективнішій діяльності товаровиробників у досягненні поставлених завдань з урахуванням його поточних умов та майбутнього перебігу подій. Власне прогнозування являє собою одну з форм стратегічного планування, що дозволяє оптимально поєднати напрями виробництва різних видів продукції та його потенційні можливості.

Серед зерняткових культур яблуня вважається цінною не тільки в Україні, а й у світі, а її плоди незамінними в повноцінному раціоні харчування кожної людини. Вітчизняні яблука за зовнішнім виглядом часто поступаються перед імпортованими, хоча вміст корисних речовин, зокрема, заліза та інших мікроелементів у них значно вищий. Тож вивчення поточної кон'юнктури вітчизняного ринку яблук та передбачення її можливих змін досить актуальне. Важливе також вирішення проблеми достовірності методів і результатів прогнозування як на мак-